

at ville agere »Overleder«; mit Causeri er fremkommet for at berette lidt om, hvorledes vi har indrettet vor Økonomi, og udelukket er det jo ikke, at et eller andet deri kunde tages under Overvejelse andet Steds. Jeg vilde ogsaa sætte Pris paa, om der heri »Fortid og Nutid« fra anden Side kunde gives Impulser, som kunde bidrage til, at den økonomiske Stilling blev mindre trykkende for vore Samfund i disse »bedrøvelige Tider«.

NATIONALMUSEETS ANDEN AFDELING.

VIRKSOMHED I FINANSAARENE

1917—18, 1918—19, 1919—20.

Forskellige Forhold har bevirket, at Udgivelsen af Museets Aarsredegørelser er bleven forsinket, og for at indhente det forsømte samles derfor nu tre Aar i en enkelt Oversigt.

Skønt denne Oversigt saaledes spænder over et forholdsvis langt Tidsrum, og skønt der indenfor dette Tidsrum har været gravet intenst i vort Lands Tørve-moser, kan der dog mellem Samlingens Forøgelse ikke nævnes et eneste betydeligt Skattefund af ædelt Metal. Som *Danefæ* er der kun indkommet enkelte mindre Stykker. I alle Henseender værdifuldest er et Guld kors, der blev fundet i Frugthaven ved Højrupgaard (Hillerslev Sogn, Salling Herred, Fyen), kun to Spadestik nede i Jorden. Det kraftigt og dygtigt gjorte Smykke er formet som et Antonitterkors, men trods denne sentkatolske Korsform er det dog først tilvirket efter Re-



Fig. 1.

Guld kors fra Højrupgaard.

formationen, saaledes som det ses af Relieffremstillingerne, paa den ene Side den korsfæstede Frelser, paa den anden Side Kobberslangen samt Solen, Maanen og Lilje-Juulernes Vaaben. Der kan næppe være Tvivl om, at dette Mærke peger hen paa den bekendte jydsk Adelsmand, Axel Juul til Villestrup, og at Korset er tabt paa Højrup, forklares naturligt derved, at hans Datter Anne i sit andet Ægteskab var gift med Hartvig Kaas til Møllerup, den eneste Adelsmand, der nævnes som Ejer af den fynske Gaard. Af andre Guldsmykker er der kommet en Stump Kæde med en lille Fugl (fra Nøbølle i Ryde S., Lolland), en lille, grønt emaljeret Guldnaal med kløverbladsformet Hoved og de uforklarlige Bogstaver PNPDLP — QCQALC (fra Kælderen under Forbindelsesbygningen mellem Christiansborg og Kancellibygningen i København) og en Fingerring med en Guldperle mellem Delfinhoveder (fra S. Olufs Toft i Viborg). Alle de tre Smaagenstande stammer fra Renæssancetiden; fra Middelalderen er derimod en smuk gotisk Guldfigerring med et Veronica-Hoved og med de hellige tre Kongers Navne (fra Gravlev paa Djursland), en anden lignende Guldring med Kristushoved, der dog ikke sikkert vides at være Danefæ, men er skænket til Museet af Fru Helga Hornbeck, samt et Par Sølvfigerringe, den ene med de hellige tre Kongers Navne, fundet ved Galgehøj i Rise Sogn paa Ærø, den anden med Majusklerne AVE MARIA, ved Højbjærg i Holme Sogn ved Aarhus. Ejendommeligt er et lille Møntfund fra Jannerup Kirke ved Varde, bestaaende af 19 Sølvmonter, de fleste fra Kong Hans' Tid; de fremkom derved, at en Figur fra Kirkens sentgotiske Altertavle løsnede sig og styrtede ned fra sin Plads, og alt tyder paa, at de har været gemte som et Offer, bragt af en troende. Interessant ved sine Fundforhold er ogsaa en Sterling fra Erik af Pommerns Tid, som fandtes i Munden paa et Kranium i Brestenbro Kapel, og som sikkert er en Obol, som er medgivet den døde i Graven¹⁾; Mønten er skænket til Museet

¹⁾ Om denne Overtro se Fejlbergs Jydske Ordbog I, S. 228 og II, S. 256. Sml. Nationalm. 2. Afd. Virksomhed efter 1892, S. 127 f. Om Kapellet se i det følgende S. 180.

af Husmand Rasmus Peter Sørensen, hvis sikre Iagttagelser giver den ellers almindelige Mønt sin særlige Værdi.

Paa et andet af de Steder, hvor Museet har foretaget Udgravningsarbejder, nemlig Duebrødre Klosters Tomt i Roskilde, er der fundet en rødlig glasseret Lerkande fyldt med Mønter fra Tiden 1248—1314¹⁾, en Skat, som altsaa maa antages at være nedgravet under Kristoffer 2's urolige Regeringstid. Iøvrigt er de interessanteste *middelalderlige Smaafund* gjorte paa Borgvolden ved Grønsund (Fanefjord S., Møen), som viste sig særlig rig paa Keramik fra Tiden c. 1300. Men det er kun sjældent paa Smaafundene, at Betydningen af Museets Udgravningsarbejder kan maales. Selv for Middelalderens Vedkommende kommer Samlingens Forøgelser hyppigere fra andre Kilder.

Af verdslige Smaasager fra Middelalderen er der bl. a. indkommet en velbevaret Dolk og en Jernøkse fra Moser i Viksø Sogn, en lille vistnok fra Grevefejdens Tid stammende Kanonkugle, der i sin Tid er udtaget af Skelskør Kirkes Vestmur, skænket af Hr. Chr. Jespersen, Tranderupgaard, et Metalspænde med den gaadefulde Majuskelindskrift ANRVEMT fra Lundby Mølle i Sydsjælland, samt et Par Signeter; det ene af disse, der tidligere er fundet paa Duebrødreklosterets Tomt i Roskilde og nu skænket af Kontorchef Agerskov, er borgerligt, med Navnet AANA, det andet, som velvilligst er afgivet fra Randers Museum, er derimod et aneligt Adelssignet fra Tiden c. 1300: Omskriften lyder: SECRETVM IVRII DE SNECKIE-TORP, og det talende Mærke er et Træ over en Snække med høje Stævne. Det sjældne Mandsnavn Juris synes især at have hørt hjemme i Midtsjælland, og Signetets Ejermand har formodentlig boet i Landsbyen Snekkerup ved Ringsted²⁾.

Mere fylder Erhvervelserne af *middelalderlige Kirkesager*, om end de fleste er Brudstykker, som i Tidens Løb har forvildet sig bort fra Kirkerne, eller hvis Bevaringstilstand er bleven saa ringe, at de ikke egner sig til Genanbringelse i Kirkerummene. Et lille, men smukt Fragment, et Mathæussymbol af et iøvrigt

¹⁾ Mønterne opbevares i Møntsamlingen.

²⁾ Sml. J. Olrik: Fra Arkiv og Museum Serie II, Bd. 1, S. 254.

forlængst forsvundet sentromansk Krucifix fra Tiden henimod 1300, er overladt Museet af Magleby Kirke paa Stevns; en omtr. samtidig Mariafigur er deponeret af Laasby Kirke ved Aarhus, et ligeledes jævnaldrende Krucifix fra Sørslev Kirke ved Jyderup er samlet sammen af spredte Fragmenter¹⁾. Mer eller mindre fragmentariske er ogsaa flere sentmiddelalderlige Krucifixer og Krucifixfigurer (Østoft, Nørre Aaby, Verninge,



Fig. 2. Relieffer fra Seem.

Bringstrup), der egentlig kun kan betragtes som Studiemateriale. Købt i Antikvitetshandelen er en lille sentmiddelalderlig Mariafigur, efter Sigende af fyensk Herkomst, samt to større Helgenindefigurer, der i eet og alt bærer Præg af at være udgaaede fra det bekendte Claus Berg'ske Værksted i Odense (c. 1525²⁾. Ad hvor underlige Veje Kirkeinventarfragmenter kan vandre, viser et Par Egetræsrelieffer, som nu med stor Imødekommenhed er skænkede af Sognepræst H. O. Kristensen, Verninge. De to Relieffer, der forestiller en Bebudelsesengel og Mariæ Møde med Elisabeth, hører nemlig til en lille, ejendommeligt formet Marietafle fra Tiden c. 1450, hvis øvrige Dele kom til Museet 1885 fra Seem K. ved Ribe, og de var allerede dengang komne bort fra deres Hjemsted.

Af middelalderlige Kirkemøbler er der til Museet afgivet en lille Kiste fra Grevinge K. i Ods Herred og en Pengeblok fra Ejsing K. ved Struer, begge sentmiddelalderlige. Af kirkelige

¹⁾ Gengivet i Anderberg: Skånska Triumfkrucifix, Fig. 19.

²⁾ Sml. V. Thorlacius Ussing: Træskærerarbejder af Claus Berg i københavnske Museer. Kunstmuseets Aarsskrift 1920, S. 63.

Smaasager er erhværvet en Hjulstage af Smedejærn til otte Lys, fra Stenmagle K. ved Sorø, Relikviekapsler af Strellev og Haderup K. Et sentromansk Røgelseskar er indkommet ved Mage-skifte med Oldsagssamlingen i Viborg; et andet, af mere almindelig sengotisk Type, er fundet i en københavnsk »Kludkræmmerkælder«. Som testamentarisk Gave efter Universitetsprofessor, Doct. phil. Hector Jungersen har Museet modtaget et lille, malmstøbt Oljegang, et Chrismatorium af den tredelte Form, der brugtes i den senere katolske Tid. Som sædvanligt er der paa Undersiden af Laaget graveret Bogstaverne S, I og C, der betegner de tre forskellige Arter af den indviede Olje; den ovenpaa Laaget liggende Løvefigur er derimod ejendommeligt for dette smukke Exemplar, som i 1850'erne blev optaget paa Tomten af Finderup Kirke i Dejbjerg-Hanning Pastorat, hvor Testators Fader var Sognepræst¹). Af lignende Alder og Type, men uden Figur paa Laaget, er et Oljegang, som er fundet i Kirkegaardsdiget ved Glenstrup K. ved Hobro, medens et tredje Oljegang, der skal stamme fra Aarhusegnen, har den for den ældre Middelalder sædvanlige, udelte Flaskeform.

To Ibskaller (Pilgrimstegn), som er skænkede af Lærer Brøndkjær i Lyderslev paa Stevns, er fundne paa Lyderslev Kirkegaard, hvorfra der desuden nu er kommet Hovedlejet af en Kridtstens Gravkiste fra den ældre Middelalder. Et typisk Exemplar af en roskildensisk Fraadstenskiste optoges ved den i det følgende nævnte Undersøgelse paa S. Mikkels Kirkes Tomt i Roskilde, hvor der tillige blev fremdraget Rester af udsyet Silketøj. Ved Ombygningen af Ejendommen paa Hjørnet af St. Kongensgade og Kongens Nytorv i København fandtes indmuret i Kældervæggene en Mængde Brudstykker af Gravsten, der efterhaanden bragtes til Museet, og som det delvis er lykkedes at bestemme. Man har saaledes genkendt Smaastumper af Ligstenen over Peder Plade, Sjællands første evangeliske Biskop († 1560), af Stenen over hans Efterfølger Hans Albertsen († 1569) og af den store og anselige Sten over Rigs-

¹) Saml. til jydsk Hist. og Top. III, S. 403.

hofmester Peder Oxe († 1575) og hans Hustru, Fru Mette Rosenkrantz. Alle de nævnte Personer har været begravede i Frue Kirke, og da Bygningen, hvori de nu blev fundne, stammer fra 1730'erne, kan der ikke være Tvivl om, at Mindesmærkerne er ødelagte i den store Ildebrand 1728 og deres Brudstykker derefter bortskaffede før Kirkens Istandsættelse. I slige Tilfælde viste Datiden ikke just megen Pietet, men stundom har det 19. Aarh. ikke været stort bedre. Fra Øster Velling K. er der til Museet kommet et lille Fragment af en *Runesten*, hvis Runer kan tydes »Thorgots . . . [Br]oder«, og som synes at være kløvet af en ved Kirkens Istandsættelse 1875 fundet, men ellers ganske ukendt Runesten¹⁾.

Mellem Trearets anseligste og interessanteste Erhvervelser er nogle Prøver paa Jyllands romanske *Granitskulpturer*. Som Gaver fra Bøvling Kirke ved Lemvig er modtaget to paa Kirkegaarden fremdragne, fint ornamenterede Tærningkapitæler af en Art, der forekommer baade i Viborg og i Ribe Domkirker, og som tidligere var repræsenteret i Museet ved et (i Lemvig købt) Søjlehoved fra Vestervig. Efter Modtagelsen af Bøvling-Kapitælerne har det imidlertid vist sig, at Vestervig-Exemplaret har hørt til Klosterkirkens nedrevne Apsis, og ved Bygningens Istandsættelse og Korets Genopførelse paa de gamle Fundamenter er det derfor tilbagegivet til Kirken. Til Gengæld har denne overladt Museet en korsmærket Tympanon og et Par Sokkelsten med grovt hugne, men meget djærve Menneskehoveder, som alle stammer fra den forlængst nedrevne Sognekirke S. Tøger i Vestervig. Desuden har Museet erhvervet en Vinduesoverligger af Granit, der en Tid lang har staaet paa Herregaarden Overgaard ved Mariager Fjord, og som er dekoreret i fladt Relief med to fantastiske Dyreskikkelser, en Drage og en Løve, hvis Tunger fletter sig sammen med Vinduesbuen²⁾. Ogsaa fra Sjælland er der kommet et Arkitekturfragment af Granit, en ejendommelig, romansk profileret Konsolsten, som er skænket af Gaardejer L. P. Hansen, Kyse.

¹⁾ Sml. Johs. Brøndum-Nielsen i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1917, S. 176.

²⁾ Gengivet efter M. Mackeprang: Vore Landsbykirker (1920) S. 64.

Giverens Gaard ligger paa Pladsen af det nu udjævnede, middelalderlige Voldsted Kyse, men det er dog ikke udelukket, at Stenen oprindeligt har hørt til Sognekirken Vallensved.



Fig. 3. Vinduesoverligger fra en østjydsK Kirke (nu i Nationalmuseet).

Mindre omfangsrige er Forøgelserne paa Teglstensarkitekturens Omraade. Direktør V. Schou, Antvorskov, har skænket et lille Lerrelief med en tilbedende Figur (c. 1400), Sognepræst P. Severinsen, Bringstrup, nogle smukke sentromanske, i Præstegaarden fundne Fliser af de for Midtsjællands Klostre karakteristiske Typer. Mellem talrige Materialprøver er der kun Grund at nævne nogle flade, romanske Tagsten fra Sorø Klosters Jord samt et Fragment af et sentgotisk Kalkmaleri med ornamentale Planteranker, fremdraget ved en delvis Ombygning af Ejendommen Amagertorv 18 i København.

Af *Bygningsdele fra Renæssancetiden* kan fremhæves et lille Kalkstensrelief med et portrætagtigt Hovede af en Kriger i Rustning, et typisk Arbejde fra et fyensk Stenhuggerværksted paa Frederik 2's Tid. Stenen, der har henligget paa Hollufgaard og efter Alderen at dømme kan have siddet i en af de nedrevne Dele af denne Bygning, (1577), er skænket af Direktør Wm. Miller Hansen. Fra Bispensgade 3 i Aalborg stammer et Par

Fortid og Nutid. III.



Fig. 4. Relief fra Hollufgaard.

Bindingsværksknægte med de i Limfjordsbyen særligt yndede Dukatornamenter (Gave fra Tømmermester Nielsen Hus), medens en Smedejærnsstang med Kobbervindfløj fra 1642 skal hidrøre fra Ho ved Varde. Køge Museum har afgivet en Prøve paa en af de sentgotiske Vinduesrammer, som fremdroges ved Nationalmuseets Undersøgelse af den 1914—15 nedrevne Slagtergaard paa Byens Torv; Godsejer Kjeldsen har skænket Fragmenter af Vindueskarme fra Lynderupgaard (c. 1550), Bestyrer Chr. Torup en Vinduespost fra Stengade 56 i Helsingør, medens to andre, ligeledes helsingørske Vinduesposter med rige Højrenæssanceornamenter, fra Stengade 50, er erhvervede ved Køb. Særlig Interesse har en Dørfløj, der i sin Tid har tjent som Indgangsdør til Vindeltrappetaarnet paa Voergaard i Vendsyssel og stammer fra Gaardens Opførelsestid (1588); den er et enkelt, men smukt Snedkerarbejde af aalborgensisk Karakter, og den er en af de meget faa snedkrede Yderdøre fra Renæssancetiden, som er bevaret her i Landet. I denne Sammenhæng kan ogsaa nævnes en fra Antvorskov stammende Jernovnsplade med et Billede af Noæ Ark; paa Skibet staar Aarstallet 1543, og selv om det andetsteds paa Pladen anbragte 1563 sikkert angiver Støbeaaret, er den dog den ældste Ovnplade, der hidtil er fremkommet i Danmark.

Af egentlige *Møbler fra Renæssancetiden* har Museet erhvervet flere Exempler paa en Bordtype, der vel ikke har været ukendt, men dog ret upaaagtet. Et Exemplar er overladt Museet af den gamle Borgmestergaard i Aarhus, et andet og fuldstændigere har Maler Hans Knudsen, Glud Museum, fundet paa Alrø, et tredje er afgivet fra Jyderup Kirke ved Holbæk. Alle tre har de profilerede Krydsfodder, hvis Enkelt-heder viser tydelige gotiske Reminiscenser, og skønt Typen sikkert har været simplere og billigere end de velkendte Renæssance- og Barokborde med fire Søjle- eller Kugleben, har den sin store Værdi ved at give os en Forestilling om Middelalderens Borde, hvoraf der ikke er bevaret en eneste dansk Prøve. Et fjerde Bord af lignende Art, fra Ladegaardshusene ved Roskilde, stammer fra Tiden c. 1700 og illustrerer Kryds-

fodens Paavirkning af Barokstilen. — Smukke Snitværker er en lille Fyldning med Ahlefeldslægtens Vaaben, skaaret i elegant Ungrenæssancestil, og et slesvigsk Skab med Relieffer fra Tiden c. 1600, der oprindeligt har hørt til et pragtfuldt udstyret



Fig. 5. Epitafium fra Nyborg.

Tocadille-Spil. De plattyske Indskrifter om de to Scener af den barmhjertige Samaritans Historie og hele Stilen viser, at Arbejdet er udgaet fra Hans Gudewerth den ældres Værksted i Eckernförde.

Talrigere repræsenteret er tilsvarende kirkelige Arbejder. En Degnestol med gotiserende Foldeværksfelter, der stammer

fra Jyderup Kirke, er skænket af Stiftsdame, Comtesse L. Lerche. Prøver af Stolestadegavle er modtagne fra Hornstrup Kirke ved Vejle, fra Borup ved Roskilde (1590—92) og fra Nørre Aaby paa Fyen, Fragmenter af Prædikestole fra Broby og Bjernede (Midtsjælland), et Par Altertavlevinger fra Særslev ved Jyderup. Fire Evangeliststatuetter, skaarne af Billedsnideren Jørgen Ringnis, stammer sikkert fra en ødelagt falstersk Prædikestol (S. Kirkeby?). Højt over disse Ting hæver sig dog et anseligt borgerligt Epitafium af den Art, der er saa almindelige i vore Købstadkirker, men som hidtil ikke har været at se i Museet. Det stammer fra Nyborg Kirke, hvor det hang oppe i Taarnet, uden at der var Mulighed for at placere det nede i Kirkerummet, og det mageskiftedes derfor med Kirkens Døbefont. Som Forøgelse af Nationalmuseets meget fattige og fragmentariske Samling af Renæssancens Kirkeinventar har det den allerstørste Betydning, og tilmed er det en god Prøve paa Datidens Maler- og Staffererkunst, der har været lige saa mangelfuldt repræsenteret i Museet. Ved Konserveringen er Rammens oprindelige Farver genfremdragne, og Midtbilledets kraftige Farver straalere saa klart, som om de var malede igaar. Det forestiller en Dommedagsscene, i hvis Forgrund der knæler tre Borgermænd og en Kvinde, alle sortklædte, nemlig Kirsten Matzdatter († 1603) og hendes tre Ægtemænd: Jep Mand († 1576), Lauritz Jensen († 1579) og Giert tor Borch († 1603). Ikke mindre karakteristisk end Billedet er Indskriften:

Efterdi intet er Vissere end døden oc intet Uuissere end tiden, oc Gud Allermectigste icke haffuer begaffuit mig medt min Hustrue saa vell som medt tuinde Hinders førige Hosbunder medt nogen Liffs arffuinge oc paa dette vi icke alle skulle skillis her fraa oc ingen hukommelse lade efter os, da haffuer vi icke ud aff nogen ærgierrighedt, men først oc fremist Gud i Himmelen Thil lof og ære, Kircken thil be Prydelse og oss og wores affgangene Gode Wener thyl en Hukomelse ladet bekoste Denge Tauule ANNO 1594.

En betydelig Erhvævelse er ogsaa den revnede Kirkeklokke fra Farup ved Ribe, støbt af Melchior Lucas i Husum

1599, den første store og gode Kirkeklokke fra Renæssance-tiden, som er kommet til Museet.

Af *verdslige Smaasager fra Renæssanceliden* maa fremhæves to Gaver, den ene en med rød Silketraad udsyet Lærredsdug fra 1620, med Billeder af Kain og Abel, Isaks Ofring og Ærke-engelen Mikael, skænket af Bibliothekar, fhv. Rodemester Wilckens-Heiberg, og en Andagtsbog i sølvbroderet Silkebind fra Tiden c. 1675, skænket af Professorinde Jungersen. Iøvrigt kan mellem talrige andre Smaasager nævnes et Par Majolika-fade med kraftige, blaa, gule og grønne Dekorationer, tilvirkede c. 1600 i Italien eller snarere i Nederlandene under italiensk Paavirkning. Deres Herkomst er ikke med Sikkerhed oplyst; men Skaar af ganske lignende Fajancer forekommer i de københavnske Jordfund, og Dansk Folkemuseum ejer et Par beslægtede, hele Fade fra danske Bøndergaarde. Et Messingfad af Nürnbergerarbejde udmærker sig ved en usædvanlig rig Ornametrosset, nogle messingstøbte Stager fra Christian 4's Tid tilhører den almindelige Renæssancetype med Englehoveder paa sekskantet Fod, som hidtil har været alt for sparsomt repræsenteret i Samlingen. Til et samlet, sikkert under Svenskekrigene nedgravet Fund hører to Malmgryder, en Messingkedel og syv, ret ødelagte Tintallerkener, som er fremgravne ved Nedergaard i Balle Sogn (Silkeborgegnen). En tilsvarende, lille Gryde, i Dukkeformat, og sikkert Legetøj, er et Jordfund fra Movstrup ved Haderslev.

Københavnske Jordfund er som sædvanligt indkomne i stort Tal. 1917 fulgtes Grundgravninger i Ny Adelgade 8—10, i Løvstræde (Posthusets Udvidelse) og paa Gammeltorv 18, 1918 i Gothersgade 8 og i St. Kannikestræde (Hj. af Lille Kannikestræde, K. F. U. K.'s Bygning), 1919 Toldbodvej 4, Nørregade 27 og Læderstræde 32. Det vilde føre for vidt at karakterisere disse forskellige Fund, men det kan dog ikke forbigaa, at der i de to sidstnævnte forekom middelalderlige Genstande, og at der i Læderstrædegrunden bl. a. fandtes nogle smaa Vokstavler, tynde Træplader overtrukne med sort Voks, hvorpaa der er gjort skrevne Notitser, indridsede med en Metalstift; efter

Skriften og de enkelte læselige Sætninger at dømme har Bogen tilhørt en Købmand og stammer fra Tiden c. 1400.

Ude fra Landet er der kommet en Række *Mosefund*, fremkaldte ved disse Krigsaars intense Tørvegravning, men det er for største Delen Træsager af ret ubestemmelig Alder, og mod Forventning er der ikke til Museet naaet Meddelelse om et eneste »Moselig«, som det dog vilde være af Betydning engang at undersøge paa selve Stedet, ikke mindst af Hensyn til de i Mosesyren bevarede Dragter, hvori disse gaadefulde Lig har været klædte.

Af Genstande yngre end 1660 er erhvervet forskelligt Kirkeinventar. En Døbefontshimmel fra Frederik 4's Tid, hvis Maleri, Englebørn svævende i Himmelen, kan tilskrives Kongens Hofmaler, Henrik Kroch, er fundet i et københavnsk Snedkerværksted, uden at dens Herkomst kan oplyses. En Smedejærns Alterskranke fra 1722 er afgivet fra Grevinge K., et smukt Smedejærns Gravmonument ¹⁾ fra Vemmelev ved Slagelse, andre Smedejærnsmonumenter fra Glud ¹⁾ ved Horsens og Tæbring paa Mors, et Træmonument i Empirestil fra Trige ved Aarhus. Fra Vemminge K. paa Fyen stammer et Alteromhæng af blomstret Silketøj, fra den danske Kirke i Christianssted en rød Fløjels Messehagel med broderet Krucifix og Aarstallet 1783.

Den lille Samling af Tordenskjøld-Minder er forøget med en tyrkisk, broderet Læder-Lommebog, skænket af Hr. Arvid Fiedler Jensen. Til Samlingen af Dragter fra 18. Aarh. er skænket et blomsterbroderet Silkestof (fra Grosserer Chr. A. Jensen), en Daabsdragt m. m. (fra Frk. Christiane Mønsted) og en skildpaddefineret Spaserestok (testamenteret af Frk. H. P. Baagøe, hvis Farfader, Peder Baagøe, har ejet Stokken). Den farmaceutiske Samling har fra samme Giverinde modtaget en Apotekerkrug af københavnsk Fajance fra Svaneapoteket. Den lille Afdeling for Overtro og Trolddom er vokset med en Blyamulet fra 1733 (Gave fra Museumsinspektør Galster) og et ejendommeligt Redskab »til at slaa Tyvens Øje ud« ²⁾ (Gave fra

¹⁾ Afbildet af Søren Knudsen i Vejle Amts Årbog 1919. S. 96.

²⁾ Et ganske tilsvarende Exemplar afb. i T. Ohrt: Danmarks Trylleformler.

Museumsinspektør Chr. Axel Jensen). Signetsamlingen har modtaget en meget betydelig Tilvækst, idet Rigsarkivet har afgivet en Mængde Administrations- og Etatssigneter fra 17.—18. Aarh., og til den »Kunstammerafdeling«, som Museet engang under bedre Pladsforhold haaber at kunne indrette, har Zoologisk Museum overladt to, helt med Muslinger og Konkyljer besatte Statuer fra Beg. af 18. Aarh., der vistnok har prydet et af Datidens private Naturaliekabinetter.

Museets Vejledning for Besøgende udkom i andet Oplag 1917, men blev saa hurtigt udsolgt, at et tredje Oplag maatte udgives 1920.

Museets historisk-topografiske *Billedsamling* har blandt større Gaver modtaget en Række Opmaalinger og Billeder af grønlandske Mindesmærker, afgivne af Kommissionen for Grønlands Undersøgelse. Godsejer, Cand. jur. Fr. Scavenius, Gjorslev, har skænket en Serie Opmaalinger af Gjorslev Herregaard (sml. 1916), og Arkitekt Martin Borch en Række Opmaalingskalker af Gisselfeld før og efter den i de senere Aar foretagne Hovedistandsættelse.

Andre Bog- og Billedgaver er, foruden fra Oldskriftselskabet og fra Museets egne Embedsmænd, modtagne fra

Læge H. Adersen; P. Arnskov, Slagelse; Sognepræst H. Asmussen, Hirtsholmene; Firmaet Baadh & Winther; Arkitekt Iver Bentsen; Gartner G. N. Brandt; Kaptajn Daniel Bruun; Borgermester Bruun, Ribe; Doct. phil. V. Brøndal; Kredslæge K. Carøe; Magister H. V. Clausen; Protokolfører Chr. Christensen; Raadstuearkivar Villads Christensen; Ingeniør A. Clément; Prof. Curman, Stockholm; Fotograf Elfeldt; Professor K. Fabricius; Amtslæge Fiedler; Tandlæge Friis, Kolding; Gads Forlag; Arkitekt H. Grave, Slagelse; Gyldendals Forlag; Fotograf Gundelach Hansen; Arkitekt F. C. C. Hansen, Sorø; Museumsdirektør Emil Hannover; Redaktør C. C. Haugner, Nakskov; Provincialconservator R. Haupt, Eutin; Xylograf F. Henriksen; Boet efter Prof. Hans f. Holm; Oberstløjtnant Holten-Nielsen; Arkitekt Hoffmann, Svendborg; Fotograf Kr. Hude, Roskilde; Arkitekt Tyge Hvass; Arkitekt H. Järner; Arkitekt Werner Jackstein, Hamburg; Arkitekt P. V. Jensen Klint; Boet efter Museumsinspektør, Doct. C. Jørgensen; Direktør Chr. Jørgensen, Vejle; Postexpedient Kannik; Amanuensis Thor Kielland; Kristiania; Doctent, Doct. Helge Kjellin, Lund; Kunstmaler I. F. Klein; Postmester Klitgaard, Brønderslev; Cand. mag. Gunnar Knudsen; Underarkivar Hans Knudsen, Viborg; Cand. mag. Johs. Knudsen; Koppels Forlag; Magister

Axel Linvald; Sognepræst T. Løgstrup, Nyborg; Professor V. Maar; Arkitekt Aage Mathiesen; Arkitekt Helge B. Møller; Chr. H. Møller, Kallundborg; Museumsdirektør Sophus Müller; Museumsbestyrer Johs. Olsen, Svendborg; Bygningsinspektør Vilh. Petersen, Odense; Arkitekt Knud Lehn Petersen, Odense; Arkitekt A. Prior, Odense; Arkivar Fr. Posselt, Slesvig; Oberstløjtnant H. U. Ramsing; fhv. Skolebestyrer H. Rasmussen, Odense; Professor J. Roosval, Upsala; V. Ronander, Trondhjem; Museumsintendant G. F. L. Sarauw, Göteborg; Museumsdirektør E. Sauer mann, Flensborg; Sognepræst P. Severinsen, Bringstrup; Cand. mag. E. Spang Hansen; Kommunalærer Stenfelt: R. Søegaard, Kristiania; Hans Thielche, Doberan; Lærer Thomsen, Aunslev; Museumsinspektør Th. Thomsen; Museumsbestyrer Matthias Thordarson, Reykjavik; Arkitekt G. Tvede; Fotograf O. Tüsch; Arkitekt F. Uldall, Randers; Underinspektør O. Thorlacius Ussing; Forpagter Wassard, Vordingborg; Baron Wedel-Neergaard, Svenstrup; Arkitekt Wittrup, Horsens; Byfoged Woll, Kerteminde; Stud. mag. E. Zahle; Arkitekt H. Zangenberg; Amanuensis Isidor Zetterberg, Lund.

Kirkeministeriet; Rigsarkivet; Dansk Folkemindesamling; Skolen for dansk Kunsthåndværk; Udvalget for Folkeoplysningens Fremme; Foreningen til gamle Bygningers Bevaring; Fællesudvalget af 1914; Nationalmuseets 1. Afdeling; Dansk Folkemuseum; Nationalhistorisk Museum, Frederiksborg; Museerne i Køge, Svendborg, Tranebjerg paa Samsø, Aalborg, Nykøbing M., Glud og Horsens.

Samlingen af fotografiske Negativer er vokset fra 14 000 til 19 000 Numre. Fra Firmaet Pacht & Crones Efterf. har denne Samling som Gave modtaget Pladerne til det store, ved Doct. Francis udgivne Værk over gotiske Altertavler og fra Museumsinspektør Chr. Axel Jensen en Serie Negativer af Gravsten i Roskilde, Ribe og andetsteds.

Selv paa et saa begrænset Omraade som Bog- og Billedsamlingen gør Pladsmanglen i Prinsens Palæ sig stærkt gældende. Pladesamlingen opbevares i en mørk Korridor, Arkivalier, Billeder og Bøger sprænger de snævre Rammer. Stedse haardere føles Pladsmanglen ogsaa i Museumssalene, og kun ved de mærkeligste Kunstgreb lykkes det stundom at skaffe Udstillingsplads til de større Forøgelser. Med stigende Længsel venter den historiske Samling paa et Resultat af det Arbejde, som er gjort af den af Undervisningsministeriet 17. Marts 1917 nedsatte *Kommission til Planlæggelse af en ny Museumsbygning*, hvis Betænkning foreligger trykt 1920 og udpeger Kastellet som

den bedste Fremtidsplads. Efter Kommissionens Opfordring er der udarbejdet Pladsberegninger, som for den historiske Afdelings Vedkommende er gjort saa udførlige og detaillerede som muligt og paa det nøjagtigste afspejler Museets Ønsker. Her skal kun kort nævnes, at der nu raades over et Udstillingsareal paa c. 750 m², og at der efter en ingenlunde rigelig Beregning ønskes c. 2100 m², altsaa omtr. en Tredobling af den nuværende Plads!

Landsundersøgelser. — Skønt det i Treaaret har været vanskeligt at faa Arkitektbistand til Opmaalingsarbejder, og skønt de stedse stigende Tryk- og Papirpriser synes at ville udskyde Udgivelsen af »Danmarks historiske Mindesmærker« til en uvis Fremtid, har Museet vedblivende fortsat de 1913 paabegyndte systematiske Landsundersøgelser, og man arbejder sig efterhaanden gennem Sjælland. Ialt er der gennemgaaet 52 Landsbykirker, væsentlig i Egnene omkring Roskilde Fjord samt i Holbæk Amt, hvor der til tidligere Undersøgelser af Merløse og Løve Herred nu er føjet Beskrivelser af en Række Landsbykirker i Ods, Arts, Skippinge og Tudse Herreder samt paa Samsø. Gennemgaaede er endvidere Købstadkirkerne i Nykøbing Sj., Korsør, Slagelse og Stege samt Ligstenene i Køge Kirke. Hvor Lejlighed gaves, er tilsvarende Undersøgelser ogsaa foretagne udenfor Sjælland, saaledes, udover det nævnte Tal, i nogle bornholmske og i jyske Kirker.

Foruden en Række Voldstedsundersøgelser, især paa Samsø, er der af Herregaarde, med Ejernes velvillige Tilladelse og gæstfri Imødekommenhed, undersøgt Lerchenborg, Dragsholm, Løvenborg, Vognserup og Vedbygaard i Holbæk Amt, Liselund, Billesborg, Vallø og Juellinge i Præstø Amt samt Saltø i Sorø Amt. Særlig mærkelige Iagttagelser gjordes paa Dragsholm, hvor Lensbaron Zytphen Adeler paa Museets Opfordring lod foretage Udhugninger i Gaardens Sydmur og saaledes gjorde det muligt at fastslaa, at der her staar bevaret en Del af et sentromansk Palads med en kunstnerisk udformet Façade, nær i Slægt med Roskilde Domkirke og ubetinget den største og

mærkeligste romanske Profanbygning, som hidtil er fundet her i Danmark¹).

Gennemfotograferingen af Købstadsbygninger og Købstadsgader er fortsat af Magister Hugo Matthiessen, der i Løbet af Treaaret har besøgt 21 nørrejdyske og 4 sjællandske Byer. Med ganske enkelte Undtagelser har Købstæderne ligesom de foregaaende Aar ydet økonomisk Støtte og faaet tilstillet et Sæt Fotografier.

Hidtil har Nationalmuseet ikke gjort det paa Landsundersøgelserne indsamlede Stof tilgængeligt, og da det vedblivende fastholder Haabet om en trykt Publikation, indordnes Materialet endnu ikke i de sædvanlige Serier. Paa den anden Side har Museet dog ikke fundet det forsvarligt helt at lægge Beslag paa de mange betydningsfulde nye Iagttagelser, og det har derfor i vid Udstrækning ladet Hovedresultaterne komme den nye Udgave af »Traps Danmark« tilgode, ligesom ogsaa Værker som »Bruuns Danmark« og »Danske Herregaarde ved 1920« paa en Række Punkter har haft Nytte af Museets nye Undersøgelses-serier. For Museet har denne Imødekommenhed været en uafviselig Pligt, selv om dets Arbejdsresultater derved udstykkes og mister Nyhedens Interesse, men saa meget kraftigere maa det fremhæves, at knappe og korte Meddelelser i topografiske Oversigtsværker selvsagt aldrig vil kunne overflødiggøre en videnskabelig Publikation og forhaabentlig snarere vil virke til at bane Vejen for det længe ønskede »Danmarks historiske Mindesmærker«.

Kirkelige Bygninger. Middelalderlige Grave. De allerede 1912 paabegyndte Gravninger i *Emborg* ved Ry, som oprindeligt er foranledigede af Aarhus Stifts historiske Samfund, er vedblivende fortsatte under Ledelse af Museets Arkitekt, C. M. Smidt. Medens store Fyldmasser bortkørtes 1917 og 1918, fremdroges endnu flere murede Grave, hvoriblandt det er lykkedes Doct. med. Kr. Isager i Rye med stor Sikkerhed at identificere de jordiske Levninger af Abbed Jens (c. 1246—49).

¹) Sml. foreløbige Meddelelser i Aarvog f. nord. Oldkyndighed 1919, S. 59 samt Danske Herregaarde ved 1920.

Efterhaanden er Klosterkirkens Plan (sml. 1916, Fig. 3) næsten fuldstændigt klarlagt, idet ogsaa Vestpartiet nu er fremdraget med Fundamenter af Langhusets Piller, og der er endvidere konstateret Fodmure af selve Klosterbygningernes nordøstre Hjørne¹). Ogsaa paa *Stubberkloster* er de tidligere omtalte Arbejder fortsatte, skønt Museet ikke har kunnet opnaa nogen



Fig. 6. Bagerovn paa Stubberkloster.

særlig Bevilling til Istandsættelse af det fredlyste Klosterhus, har økonomisk Støtte fra Direktør Valdemar Lausen muliggjort den absolut nødvendige Restaurering (ved C. M. Smidt); den hæslige, moderne Overbygning er nedtaget, et nyt Tagdække lagt og det smukke, hvælvede Rum befriet for senere Fyldlag over den oprindelige Gulvhøjde, hvorefter der 1919 er fortsat med Gravninger paa Klostertomten, som udførtes af 19 Fanger fra Horsens Tugthus.

¹) C. M. Smidt: *Øm Kloster. Vejledning ved Besøg.* Udg. af Historisk Samf. for Aarhus Stift. 1919.

Kirketomter i Sønder-Kjettrup (Ingstrup S., Hvetbo H.) og i Navntofte (Vorde S., Nørlyng H.) viste sig desværre saa ødelagte, at Gravninger vilde være resultatløse, og det er trist at maatte tilføje, at Navntofte-Tomtens fuldstændige Ødelæggelse er sket i de seneste Aar og skyldes Kilometerstenene! Bedre bevaret er en af Randers Museum undersøgt Kirketomt i Erslev (Galten S. og H.), og trods alle Ødelæggelser frembød ogsaa Brestenbro sentmiddelalderlige Kapeltomt (Nim S. og H.) Fund af Interesse¹). Resultatrig var ogsaa Undersøgelsen af *St. Jørgens Kapeltomt ved Aakirkeby*, hvor den sentromanske Kapelruin viste sig at være bygget af Kamp og Cementsten, med en anselig Syddør, en mindre Vestdør og Fundamenter til tre ved Østgavlen placerede Alterborde. Mest omfattende var dog de 1919 i Anledning af nye Vej- og Kloakanlæg foretagne Gravning i *Duebrødrevænget V. for Roskilde*, hvor der afdækkedes Fundamenter af den tre Hvælvingsfag lange, gotiske Klosterkirke med et Par til Benkule omdannede Murgrave²).

Andre *middelalderlige Grave* er undersøgte paa den i tidligere Aarsberetninger nævnte Gravplads i Skjerne (Nordfalster), samt paa Saksøbing Sukkerfabriks Grund, hvor der var nedgravet en ejendommelig Trækiste. En enkelt Murstensgrav fandtes 1917 ved Udgravningen til Grunden for Kong Christian 9's Kapel ved Roskilde Domkirke, hvor der desuden i Korpartiet er foretaget en Undersøgelse af den saakaldte »Saxos Grav«. Ved Anlægget af den nye Gymnasiabygning paa Sorø Akademi fremdroges fire Grave, der efter Pladsen, Materialet (overvejende Fraadsten) og Kisteform (Trapezplan med Hovedleje) synes at være ældre end Absalons Klosterkirke. Ogsaa i Aarhus Domkirke har der været Lejlighed til at undersøge middelalderlige Grave, deriblandt Kirkestifteren, Biskop Peder Vagnsens over Korgulvet murede Gravkiste, som først er indrettet efter det gotiske Kors Opførelse, omtr. 300 Aar efter Bispens Død.

Bygningsstandsættelser har foraarsaget Museets Deltagelse

¹) Sml. S. 164 og C. M. Smidt i Aarhus Stifts Aarb. XII S. 113.

²) Den S. 165 nævnte Møntkrukke laa i Korpartiets nordøstlige Inderhjørne.

i omfattende arkitekturhistoriske Undersøgelser af *Sortebrødrenes Kirke og Kloster i Ribe*, hvor Museets Arkitekt, C. M. Smidt, har samarbejdet med Arkitekt Lønborg-Jensen, og mindre Undersøgelser i *Odense St. Knuds Kloster*. 1917 undersøgtes *Nøvling K.* før den gamle Bygnings Nedbrydning, 1920 *Ryde K.* paa Lolland efter Lynnedslag. I *Lundforlund K.* ved Slagelse er der samtidig med en resultatløs Kalkmaleriundersøgelse fremdraget et interessant, rosetformet Apsisvindue, og andre romanske Vinduer er genaabnede i Dalum og Rørup paa Fyen.

Borgruiner, Voldsteder og Herregaarde. — Trearets største Borgudgravninger er foretagne paa *Søborg*, hvor de stadigt fortsatte Arbejder (ved Arkitekt C. M. Smidt) har ført til værdifulde Iagttagelser angaaende Borgens

Bygningshistorie. 1917 lykkedes det første Gang at konstatere, at Borgen indenfor den nuværende Ringmur har en ældre, bygget af ejendommelige smaa Munkesten og maaske fra Ærkebiskop Eskils Fæstning. Dele af denne Mur har tidligere været blottede, men dens Betydning har ikke været forstaaet, og det har ikke været set, at flere firkantede Munkestenstaarne. deriblandt Borgens Portaarn, hører til det ældste Anlæg. 1918

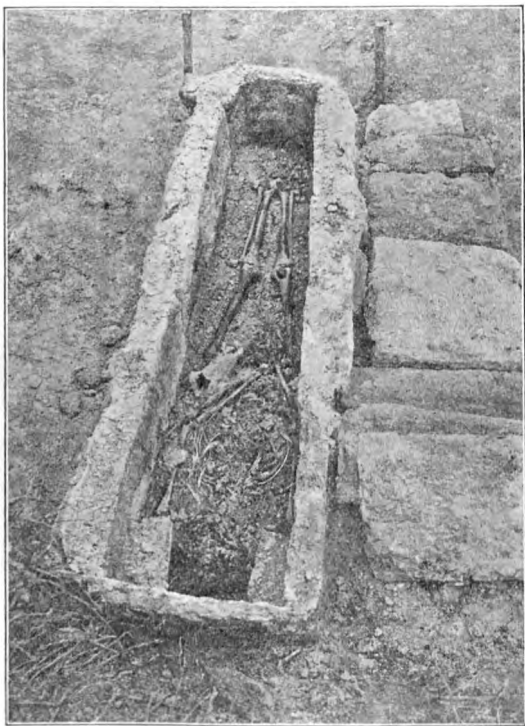


Fig. 7. Grav ved Sorø Kirke.

uddybedes Forstaaelsen af mange Enkeltheder, og efter at Museet 1919 havde opnaaet en større Bevilling, er der paabegyndt en mere omfattende Bortgravning af Jordfylden, som kommer til Nytte ved Udbedringen af den delvis ødelagte ydre Ringvold¹⁾, og der er herved fremdraget to store Kælderrum, af hvilke det ene omfatter en Brønd.

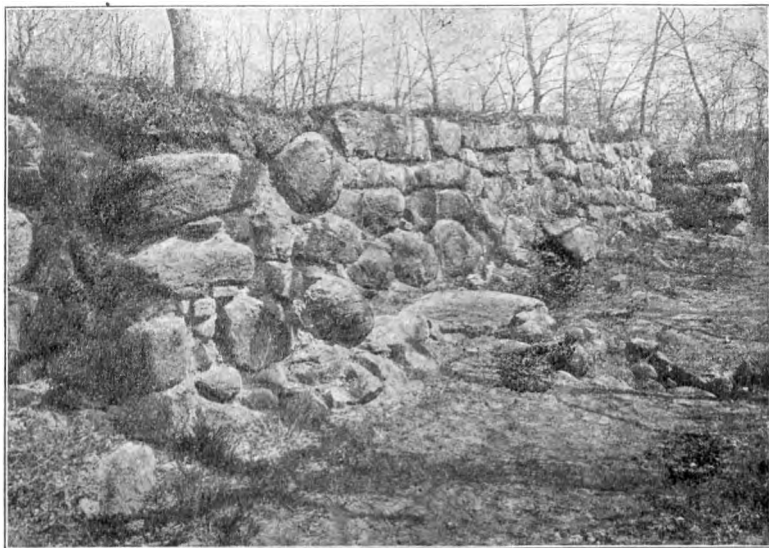


Fig. 8. Fra Ringmuren om Søborg.

Før Ordningen af Pladsen foran Christiansborg har man 1918 med en særlig Bevilling kunnet iværksætte en større Udgravning af de Ruiner af det gamle *Københavns Slot*, som ligger udenfor den nuværende Slotsport. Foruden de anselige, tidligere kendte Fodmure af Blaataarn er der her fundet Rester af Absalons Kridtstensmur, og i det hele har Gravningerne givet meget væsentlige Supplementer til de 1906 foretagne Undersøgelser inde i Slotsgaarden. En nøje Gennemgang af de forskellige Nedbrydningslag har skaffet bedre Forstaaelse af Borgens

¹⁾ De videnskabelige Hovedresultater er kort refererede i nyeste Udg. af *Trap Danmark* (S. 103).

middelalderlige Ødelæggelser, og interessant er Konstateringen af, at Blaataarn delvis har hvilet paa ældre, omstyrtede Mure. Ligesom de tidligere fremdragne Slotsruiner vil ogsaa Partiet foran Porten blive overdækket, men da dette Arbejde ikke har kunnet gennemføres i 1919, staar det endnu tilbage at udføre enkelte, afsluttende Gravninger.

Paa *Vordingborg* foretoges 1918 en mindre Gravning, som yderligere afdækkede Tømmerkonstruktioner af den 1916 fundne Art, sikkert Rester af en nedstyrtet Skyttegang, og længere borte fra Borgruinen, i Præstegaardens nuværende Have, lykkedes det at finde den sentmiddelalderlige Bygrav Syd og og Vest om Bykirken og at konstatere dens Profil. Ogsaa paa enkelte mindre Voldsteder har forestaaende Sløjfninger krævet Gravninger, saaledes især paa *Borgsted* (Fanefjord S., Møenbo H.¹), hvor Fundene stadfæstede, at Borgen er anlagt c. 1300, og hvor Ingeniørkaptajn H. U. Ramsing har ydet Museet værdifuld Assistance, paa *Gjørslev* Voldsted (Gj. S., Bjeverskov H.), som viste sig at være en næsten helt naturlig Banke, og paa *Kokholm* ved Struer, hvor der var Rester af middelalderlig Pilotering. Foruden en Række Besigtigelser af forskellige Voldsteder er der endvidere paabegyndt en lille Prøvegravning paa Ringvolden *Trælleborg* ved Slagelse, der snarest synes at være et Anlæg fra Oldtidens sidste Periode.

Teglovene er undersøgte i Kastholm (Ousted S., Voldborg H.) og i *Vordingborg*, begge af Arkitekt C. M. Smidt. Den førstnævnte lille Ovn havde en usædvanlig og upraktisk Konstruktion, idet hele Ovnrummet har været delt i murede Fyrkanaler med Trækhuller gennem Buehvælvene; i den sidstnævnte, der laa inde under en Nybygning og derfor kun kunde undersøges ret flygtigt, fandtes Ribbesten svarende til de i Bykirken brugte (c. 1450).

Paa Herregaarden *Næsbyholm* (Næsby S., Tybjerg H.) er der ved Havearbejder fremkommet betydelige Fundamenter af Renæssancebygningens forlængst nedbrudte og hidtil ukendte

¹) Sml. Frede Bojsen: Af Møens Historie II S. 162 f.

Sydfløj, som undersøgtes efter Opfordring af Kammerherre Howden-Rønnenkamp. Paa *Juellund* ved Køge er den 1695 af Jens Juel opførte, men senere stærkt ombyggede og ødelagte Hovedbygning undersøgt under dens Nedbrydning 1918. Men i øvrigt er der udover den førnævnte, systematiske Herregaards-gennemgang kun foretaget et Par Smaaundersøgelser af en Kloak paa Katholm og en Kamin paa Haraldskær.

Paa *Hammershus* er der fortsat med Vedligeholdelsesarbejder af Fæstningsmurene, særlig paa Borgens Sydside samt i det runde Taarn ved Mantelgaardsporten.

Paa *Nyborg Slot* er der efter den forberedende Undersøgelse 1914 iværksat betydelige Istandsættelsesarbejder, hvortil der er opnaaet en særlig Bevilling, og som ledes af Arkitekt Mogens Clemmensen, Medens disse Arbejder endnu ikke er afsluttede, er den middelalderlige Vestfløj paa *Koldinghus* efter en privat Komites Initiativ nødtørftigt istandsat og indrettet til Museumsbrug; Nationalmuseet har her kun behøvet at kontrollere, at de sparsomme middelalderlige Detailler bevaredes under de nødvendige Omdannelser.

Museet har haft Lejlighed til officielt at udtale sig om Frederiksberg Slot og indstændigt anbefalet Ændringer i dets Belysnings- og Opvarmningsforhold.

Bøndergaarde. — Museets Tid og Kræfter har paa dette Omraade kun tilladt enkelte Smaaundersøgelser. Fra Overværgeraadet har det som Gave modtaget en Bulhuslade i Grønninghoved ved Skamlingsbanken, og med Giverens Tilladelse er Tilbudet overført til Dansk Folkemuseum, som derefter har genrejst Bygningen som et Led i Frilandsafdelingens nord-slesvigske Gaard.

Købstadbygninger. — Under Byggevirksohmhedens Stagnering har der heldigvis kun været ringe Nødvendighed for Nedrivnings-Undersøgelser, men helt er saadanne ikke undgaaede. Det gamle *Aalborg* har lidt et trist Tab ved Demoleringen af Lybækkegaarden ved Østeraagade, en af de anseligste Bindingsværksbygninger, der var bevaret i Danmark, og virkningsfuld i Gadebilledet med de tre c. 1600 opførte Stokværk, den

senere, i 1700'erne tilføjede Karnap og den smalle, mørke Smøge langs den ene Gavl. Undersøgelsen stadfæstede, at det graat oljemalede Hus oprindeligt har staaet rødkalket. Større arkæologisk Interesse frembød en anden aalborgensisk Bindingsværksbygning, Bispensgade Nr. 3, hvor der i Forlængelse af en tre Stokværk høj, til begge Sider knægtbygget Sidelænge fra Tiden c. 1550 stod et enkelt, to Stokværk højt, sentmiddelalderligt Hus med »Højstolper« i begge Langsider. Nationalmuseet købte Tømmeret, men overlod det hurtigt til Tømmermester Færch, som derefter har genrejst det knægtbyggede Hus ved Lindholmssti i Aalborg.

Iøvrigt er kun en Bindingsværksgaard i *Holbæk* (Smedelundsgade Nr. 22) undersøgt før Ombygning, men til Gengæld har Museet hyppigere deltaget i Restaurerings-Undersøgelser. I *Faaborg* er den sentmiddelalderlige Vesterport bekostet istandsat af Bankdirektør Th. Brorson og Hustru (ved Arkitekt F. Jørgensen), i *Randers* er det sentgotiske Stenhus paa Torvet, »Paaskesønnernes Gaard«, restaureret i Samarbejde med Foreningen til gamle Bygningers Bevaring, et Arbejde, hvorved det lykkedes i Hovedsagen at rekonstruere den middelalderlige Façade og at genskabe den oprindelige Vinduesgruppering¹⁾ (Arkitekt: Chr. Borch). I *Holbæk* er Bindingsværksgaarden Kirkestræde Nr. 16 erhvævet af Holbæk Museum og derefter istandsat og indrettet til Museumsbrug (Arkitekt: Ivar Bentsen); Bygningens Ydre har faaet den oprindelige, dristige Farvevirkning, idet Tavlene til Gaden staar brunviolet kalkede, til Gaarden gult og rødt sribede. I *Nykøbing F.* har Firmaet A. Nielsen & Co. restaureret den smukke, c. 1575 byggede Bindingsværksfaçade Langgade Nr. 18 (Arkitekt: H. Glahn), og i *Helsingør*, Stengade Nr. 29, er der genfremdraget en hidtil skjult og overpudset Bindingsværksfaçade med Snitværk fra Tiden c. 1620 (Arkitekt: Poul Holsøe). I *Aarhus* er malede Dekorationer fra Renæssancetiden undersøgte under en Istandsættelse og partiel Ombygning af Domkirkens Ejendom i Skolegade. I

¹⁾ Sml. Architekten, XX, S. 258.

København har Museet, foruden en Række mindre Udgravnings- og Bygnings-Undersøgelser, deltaget i Forundersøgelsen af Kommunitetsbygningen, som er istandsat under Ledelse af Arkitekt M. Borch.

Fredlysninger. — Loven om Bygningsfredning af 12. Marts 1918 vil i de kommende Aar paa mange Maader modificere Museets Arbejde, ikke mindst med Hensyn til Herregaarde og Købstadbygninger. Oprettelsen af det særlige Bygningssyn, hvori Museumsdirektøren har Sæde, vil i nogen Grad befri Museet for en Række rent praktiske Opgaver og tillade det at lægge mere Vægt paa den historiske-arkæologiske Side af Sagen. Men som det andetsteds er fremhævet (sml. Fortid og Nutid II, S. 212 f.), gælder Loven ikke Ruiner og Voldsteder, og dens § 7 fastslaaer Fredlysning under Nationalmuseet som den sikreste Ordning. Det vil da ogsaa af Listen over de i Treaaret fredede Mindesmærker fremgaa, at Museets Fredlysningsarbejder ingenlunde er blevet overflødiggjort ved Loven. Kun det første og de to sidstnævnte Monumenter, der ganske vist i alle Henseender er de betydeligste og værdifuldeste, kommer ind under Bygningsfredningsloven, og af disse tre Fredninger er den ene Lovens første, store Resultat.

Som Statsejendom har Nationalmuseet overtaget

Nyborg Slot, 1917 af Direktoratet for Fængselsvæsnet paa Justitsministeriets Vegne overleveret til Nationalmuseet paa Undervisningsministeriets Vegne. Fængselsvæsnet bevarer Brugsretten til den Del af Slottet, det ved Overdragelsen har i Brug, samt til Have.

Fredlyste er følgende Mindesmærker:

Højerup Kirke paa Stevns, fredlyst 1917 af Godsejer, Cand. jur. Fr. Scavenius til Gjorslev, der efter Opførelsen af en ny Kirkebygning har overtaget den gamle Kirke som Privatejendom. Godsets nuværende og efterfølgende Ejere vil uden noget Tilskud holde Kirken i sømmelig Stand, saalænge den ikke ødelægges ved Naturbegivenheder.

St. Jørgens Kapellomt (Aakirkeby S., Bornholms Sønder H.), fredlyst 1919 af Gaardejer H. A. Kaj, Spidlegaard (sml. S. 180).

Til Reguleringen af Tomten har Foreningen Bornholm ydet Tilskud.

Grave om Bramstrup Hovedgaard (Nørre Lyndelse S., Aasum H.). Fredlyste 1917 af Etatsraad W. A. Langkilde.

Voldsted i Himmelstrup Skov (Vigerslev S., Skovby H.), fredlyst 1918. Det sentmiddelalderlige Voldsted bestaar af to skovbevoksede, uregelmæssigt firkantede Banker, adskilte ved en Grav, den vestre c. 30 × 40, med svage Murrester, den østre mindre og lavere.

Voldsted, kaldet Margretevold (Karrebæk S., Ø. Flakkebjerg H.), fredlyst 1918 af Besidderen af Saltø Fideikommissgods, Baron Wulff von Plessen. Det tidligmiddelalderlige, velbevarede Voldsted, som ligger i Skov, bestaar af en cirkelrund Banke (Tværmaal c. 37 M.), omgivet af en Grav.

Ruin af Nyrupgaard (Øster Egede S., Fakse H.), fredlyst 1918 af Grev Aage Moltke. Paa Tomten af den sentmiddelalderlige Gaard ses et 29 M. langt Kampestensfundament.

Drøsselholm Voldsted (Højby S., Ods H.), fredlyst 1919 af Gaardejer Lars Madsen. Af det middelalderlige Voldsted er kun bevaret en c. 40 M. lang Jordvold med Gravsænkning langs Nordsiden.

Teglovnruin i Lindeballe (L. S., Tørrild H.), fredlyst 1917 af Sognefoged P. Larsen Jensen. Det middelalderlige Teglværk er omtalt og afbildet i Aarsberetningen for 1915.

Skolehus i St. Torøje (Spjellerup S., Fakse H.), erhvervet 1916 som Gave fra Foreningen til gamle Bygningers Bevaring. Den lille, uanselige Bindingsværksbygning er opført af Prins Carl, Kong Frederik 4's Broder, 1719 og er vistnok Landets ældste bevarede Landsbyskole.

Fredericia Fæstningsvolde, fredlyst af Fredericia Kommune 1917 som nationalt Mindesmærke, saaledes at Museets Samtykke kræves til Jordarbejder, Beplantninger og enhver ikke ganske midlertidig Benyttelse. I Fredlysningsoverenskomsten mellem Byraadet og Undervisningsministeriet er der desuden truffet Aftaler om en Række Arbejder, Vejanlæg og lignende. Staten bevilger til Vedligeholdelsen et aarligt Tilskud paa

3000 Kr., og naar Kommunen efter en Tidsfrist paa tre Aar overdækker en Vejgennemskæring gennem Nørrevold, tilskyder Staten 25 000 Kr.¹⁾. Det fredlyste Areal er 440 713 m².

Aalborg Svaneapothek, kaldet Jens Bangs Stenhus, fredlyst af Apotheker V. Strøyberg, efter at Staten havde tilskudt 100 000 Kr. til Istandsættelsen af Bygningen. Sml. Beretning for 1916, S. 190.

Endvidere har Museet 1919 indgaaet Overenskomst med Nordby Sogneraad paa Samsø om Bevaringen af fire gamle *Bybrønde i Nordby*, med ejendommelige stensatte, flaskeformede Sider og med Overbygninger og Hejseværk af Træ. 1917 overtog Museet Tilsynet med tre af Statsraad Thor Lange rejste Mindesmærker, *Haraldsted Korset*, *Finderup Korset* og *Gratthe Hede Korset*.

Den 1906 af Museet erhvævede *Kirkelade ved Kallundborg Kirke* er afhændet til Kirken for at bruges som Varmeværk.

Kalkmalerier. — De i sin Tid af Professor Kornerup restaurerede Kalkmalerier i *Alsted K.* ved Sorø²⁾ er ved en fornyet Behandling af Figurmaler Eigil Rothe befriet for det skæmmende Vegetationslag, som i Aarenes Løb havde dækket dem, og tillige for den første Istandsættelses vel stærke moderne Overmalinger; de værdifulde Dekorationer, der tjener i Stedet for Altertavle, fremtræder nu i en baade smukkere og korrektere Skikkelse. I den nærliggende *Broby K.* afsluttedes de 1916 omtalte Arbejder med Konserveringen af det romanske Apsismaleri, og uagtet dettes fragmentariske Tilstand (af de Frelseren omgivende Evangelistmærker var kun Johannesørnen velbevaret) lykkedes det dog ved en passende Behandling af Hvælvingens Bundflade at skabe et saa smukt og stemningsfuldt Hele, at Tanken om at lade den gamle Kristusskikkelse erstatte den i kunstnerisk Henseende ret ringe Altertavle vandt fuld Tilslutning fra Menighedens Side.

Gotiske Kalkmalerier er restaurerede af Eigil Rothe i

¹⁾ Overenskomsten foreligger trykt i »Fæstningsterrænets Erhvervelse, Fredlysning og Udnyttelse«, Fredericia 1918.

²⁾ Magn. Petersen: Kalkmalerier, S. 118.

Raaby K. ved Randers, hvor geometrisk-ornamental Dekoration fra Slutningen af 1400'erne i den seneste katolske Tid er forbedret med Figurer, rigere Ornamentter og mere vekslende Farver, der næppe lader en eneste tom Plet tilbage paa Kirkens otte-delte Hvælv. I Korhvælvet, til hvis Istandsættelse Kirken selv gav et større Bidrag, ses otte Apostle og over Triumfbuen en Veronicadug; i Skibets østre Hvælv er der otte Helgeninder (Gertrud, Margareta, Dorothea, Lucia, Apollonia, Agatha, Catharina og Barbara), i Vesthvælvet restaureredes et Par Fantasi-væsener, en Kentaur og en Sirene, medens andre Illustrationer til Lucidarius enten var for medtagne eller for uhøviske til at kunne bevares. I *Bregninge* K. paa Ærø fuldendtes den 1915 paabegyndte Istandsættelse af Kirkens Dekoration, idet nu Korhvælvingen med dens Figurmalerier (Lidelsesscener, Himmelfart) fra den seneste katolske Tid restaureredes. Endelig er behandlet de ved den store Bygningsistandsættelse af *Vestervig* Klosterkirke fremkomne, sentgotiske Dekorationer, geometriske Ornamentter i nordre Sideskibs østre Del, hvor der paa Østvæggen er fremdraget Aarstallet 1444, et Rigsvaaben fra Tiden c. 1500 i søndre Sideskib samt en rigt og smukt komponeret Ranke under en af Arkadebuerne, Farver, som virker smukt i det hvide Kirkerum uden at bryde dets Helhed¹⁾.

Af efterreformatriske Malerier er restaureret de rigt dekorerede Hvælvinger i *Skæve* K. (Vendsyssel) med Fremstillinger af Kristi Lidelseshistorie; Farverne virker ganske sentgotiske, men Stilformerne præges af Ungrenæssancens Smag (c. 1575).

Uden Udgift for Kontoen er af Maler Ole Søndergaard istandsat en Række Adelsvaaben i *Ruds-Vedby* K., henvisende til Medlemmer af Slægten Rud, som døde mellem 1544 og 1571. Excell. Lensbaron Reedtz-Thott til Gaunø har ladet rense de tidliggotiske Malerier i *Vejlø* K. ved Næstved.

Kirkeinventar. — Medens Kalkmaleriernes Istandsættelse næsten altid foretages for den paa Finansloven givne Bevilling, har Forholdene medført, at Kirkeinventararbejderne mere og

¹⁾ En yngre Indskrift om Kirkens Restauration efter Branden 1704 er ikke restaureret.

mere bliver afhængige af Kirkernes egne Bidrag. Naar den efterfølgende Redegørelse i endnu højere Grad end dens For-gængere nævner jydsk Arbejder, ligger det ganske simpelt deri, at Jyllands Kirker efter Tiendens Afløsning gennemgaaende er bedre økonomisk situerede end Øernes, og at desuden de jydsk Menigheder er langt mere interesserede for deres Kirker og langt offervilligere end de sjællandske og fyenske. Mange af de nævnte, ved Museets Restauratorstab udførte Arbejder er helt og holdent bekostede af Kirker og Menigheder, og til alle de øvrige større Istandsættelser har Kirkernes Tilskud gennemgaaende været højere end Statens. Saa glædelig denne store Interesse og Offervillighed end er, kan det dog ikke skjules, at Arbejdsforholdene paa dette Omraade næppe vil vise sig stabile. Museet bliver i sine Dispositioner ganske afhængigt af, hvor der kan ydes private Bidrag; det tvinges til at forsømme vigtige Konserveringsarbejder, fordi det ikke kan skaffe Penge dertil, og det kan paa den anden Side heller ikke formindske sin Medarbejderstab, da en saadan Reduktion ikke blot vilde betyde et haardt Slag for flere dygtige yngre Medarbejdere, men desuden sikkert ogsaa vilde bevirke, at Menighedernes Interesse for deres gamle Kirkeudstyr kom paa Afveje. Allerede nu maa Museet i talrige Tilfælde holde igen paa Restaureringslyslen og rent ud sagt drive Nølerpolitik, indtil det er muligt at skaffe baade Penge og Arbejdskraft. Men en saadan Nølerpolitik lader sig kun gennemføre, naar der kan gives et vist Haab om Arbejdernes Gennemførelse; brister denne Forudsætning for hyppigt, vil det vise sig, at de ministerielle Cirkulærens svage Værn for Kirkeinventarets rette Behandling ikke vil kunne beskytte det mod velment, men ukyndig og ødelæggende Restaurering. hvorpaa der desværre ogsaa i dette Treaar kunde nævnes Eksempler.

Hvad de udførte Arbejder angaar, har Museet i de senere Aar aldrig iværksat stilkorrekte Farvestandsættelser af *middelalderligt Kirkeinventar*. Erfaringen har vist, at tidligmiddelalderlige Krucifixer i Reglen er for medtagne til at taale gennemgribende Restaureringer og berøves deres ejendommelige Stemning

ved at blive opmalede, og de gotiske Altertavler vilde til en tilfredsstillende Nyfremstilling af den slebne Forgyldning kræve Omkostninger, som var urimeligt store i Forhold til Resultatet. Det er da ogsaa langt mere Konservering end Restaurering, som tiltrænges paa dette Omraade, og i Overensstemmelse med Museets Ønsker har Inventarrestaurator, Maler Niels Termansen derfor gennem en Aarrække eksperimenteret med Behandling og Fixering af de middelalderlige Stafferingers Kridtgrund og fundet nye, forbedrede Metoder, som nu efter mange Prøver tør anvendes i større Udstrækning og vil kunne redde mange middelalderlige og yngre Malerier fra truende Ødelæggelser. De nye Metoder er med Held anvendte ved Konserveringsarbejder i selve Museet¹⁾ og desuden prøvede enkelte Steder ude i Landet. For Vallø Stift har Termansen saaledes behandlet den lille, værdifulde, malede Altertavle i *Valløby* Kirke, hvis lille, knælende Stifterfigur forestiller Hr. Oluf Axelsen Thott († 1464) og sikkert er det ældste danske, malede Portræt. Ogsaa Fløjmalierne paa Altertavlen i *Frørup* Kirke ved Nyborg, der trods en ældre Behandling paany skallede stærkt, er konserverede. En Rensning af den moderne opmalede, sentgotiske Tavle i *Bregninge* paa Ærø var derimod af mere haandværksmæssig Art. Romanske Krucifixer er konserverede for *Bjeverkov* Kirke ved Køge og *Vrensted* Kirke i Vendsyssel, hvor et meget anseligt Krucifix fra 13. Aarh. opmaledes med en Staffering fra Tiden henimod 1700. Et sentgotisk Krucifix fra Claus Bergs Odenseværksted er udbedret og genophængt i *Skamby* Kirke (Fyen), og i *Asperup* Kirke ved Middelfart er et Par Sidefigurer af en Krucifixgruppe fra samme Værksted konserverede. I *Lundforlund* Kirke ved Slagelse er et lille, sentgotisk Krucifix blevet restaureret for at opstilles som Alterprydelse. Andre, sentgotiske Krucifixer er istandsatte for *Bøvling* Kirke ved Lemvig og *Dallerup* Kirke ved Aarhus.

En Række større *Kirkeinventar fra Renæssancetiden* er restaureret og opmalet, saaledes at Termansen har ledet Arbejderne og

¹⁾ Det norske Olafsantemensale, Fløjmalierne paa Altertavlerne fra Preetz og Nordlunde samt Løgumklosterantemensalet er konserverede af Termansen, ligesom det S. 172 nævnte Nyborg-Epitaflum er behandlet paa samme Maade.

selv især udført de vanskeligere Opgaver, Malerikonserveringer og lignende. Istandsæt paa denne Maade er saaledes den protestantiske Fløjaltertavle i *Fabjerg Kirke* ved Lemvig, som bekostedes af »Peder Skriffuer y Siøgaard« 1595, og som har bevaret oprindelige, ganske karakterfulde Malerier, hvoraf især Storfeltets Krucifixgruppe viser et for sin Tid meget kraftigt Clair-obscur. Rammeværkets oprindelige Staffering lod sig nøj-



Fig. 9. Fabjerg Kirkes Altertavle.
Før Istandsættelsen.

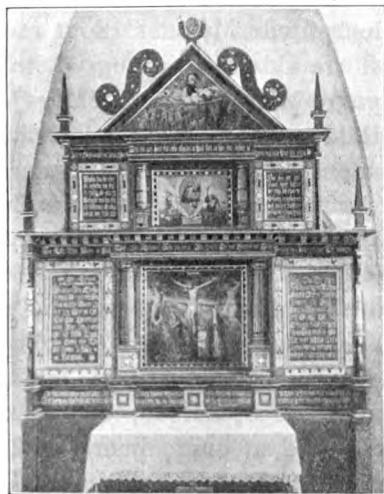


Fig. 10. Efter Istandsættelsen.

agtigt genfremstille, omend Fløjens Indskrifter var forsvundne og maatte nymales som Kopier af de paa Ydersiderne bevarede Bogstaver. En noget mindre taknemlig Opgave var den beslægtede, 1597 malede Altertavle i *Vrensted*, hvis Istandsættelse bekostedes af Sagfører Olesen, Nørresundby; det oprindelige Midtfelt var her borte, og under Farvelag fra 1838 og 1774 fandtes kun sparsommere Rester af den ældste Staffering. Den lidt yngre Søjletavle i *Resen K.* ved Lemvig, hvis gode Snedkerarbejde tilhører Mikkell v. Grønningens Kreds, havde under Egetræsodring to Stafferinger, af hvilke den ældste og bedste kunde fremdrages undtagen i Indskriftfelterne, hvor Bogstaverne fra 1713 maatte

bruges. Noget tilsvarende gælder Prædikestolen i *Thisted* K. hvis Snedkerarbejde ligeledes er paavirket af Mikkel v. Grønningen; ogsaa her lod Rammeverkets Staffering (fra 1594) sig uden større Vanskelighed genfinde, men selv om de oprindelige latinske Indskrifter var vel bevarede, maatte man for de større Felters Vedkommende bibeholde Malerier fra Frederik 6's Tid; kun i det sidste Felt var der et oprindeligt Opstandelsesmaleri. I det hele taget gentager det sig hyppigt, at kun Rammeverkets oprindelige Farver lader sig genfremstille. Det gælder saaledes den store og anselige Renæssancetavle fra 1616 i *Varde*, hvis Istandsættelse er gennemført som en næsten nødvendig Følge af Prædikestolens Restaurering 1916. Her kunde man dog, i Overenstemmelse med de stedlige kirkelige Myndigheders Ønske, fremdrage og restaurere Billeder fra 1710, der trods Mangler i Figurtegningen passer langt bedre i Helheden end de foran dem anbragte moderne Malerier. Det 19. Aarh's akademiske, ofte noget bleg-sottige Kunst lader sig ikke forlige med Renæssancens kraftige Farveglæde, og det maa endogsaa siges, at dette Ateliermaleri kun sjældent passer i et hvidkalket Kirkerum. Museet ønsker dog ikke at afgøre slige Spørgsmaal efter et ensidigt Skøn, men overlader de stedlige kirkelige Myndigheder at træffe Valget mellem ældre og yngre Billeder. Saaledes var Fremgangsmaaden i *Varde*, og saaledes har den ogsaa været i *Kaastrup* Kirke ved *Thisted*, hvor der er restaureret en Altertavle og Prædikestol i landlig, men kraftig Senrenæssancestil fra 1649, signeret af en Tybosnedker P. L.

Medens de hidtil nævnte Istandsættelser alle har krævet fuldstændige Opmalinger af Rammer og Snitværk (men naturligvis ikke af Billeder), er der andre Tilfælde, hvor man har kunnet nøjes med en Behandling og Konservering af gamle, gennem Tiderne bevarede Farver, og hvor man i Hovedsagen har beholdt disse, selv om de kunde være mer eller mindre ændrede ved senere Opmalinger. Dette gælder saaledes Renæssance-Prædikestolene i *Haderup* ved *Skive*, og i *Sjørring* ved *Thisted* (malet 1652) samt i sidstnævnte Kirke et Epitafium over Sognepræst Hans Christensen Spend (opsat 1653). Det gælder endvidere det

rige, bruskarokke Inventar i *Nørre-Aaby Kirke* ved Middelfart, Prædikestolen fra 1649, af Billedhugger Hans Nielsen i »Melfaer« samt et Præsteepitafium fra 1650 med Maleri af Maleren Hans Schüte¹⁾, medens den fra Middelfart-Værkstedet stammende Døbefont (1656) maatte helt nymales ligesom Stolestaderne fra 1598 og 1640. Endvidere det fine og smukke Inventar i *Falling Kirke* ved Odder, hvis Snitværk bærer Peder Jensen Koldings Værkstedspræg; den smukke, lille Altertavles Staffering maatte vel rekonstrueres, men Prædikestolen (fra 1587, men med Himmel i Peder Jensens Maner 1638) kunde i alt væsentlig konserveres ligesom det elegante Præsteepitafium fra 1681²⁾. I nogen Grad gælder dette ogsaa den af Jørgen Ringnis c. 1630 skaarne Prædikestol i *Toreby Kirke* paa Lolland, hvis Istandsættelse er bekostet af Godsejerinde, Fru de Neergaard til Fuglsang, og hvorpaa det trods Egetræsodring lykkedes at fremdrage og udbedre Indskrifterne og nogle af Snitværkets Farver.

Mere gennemgribende var Istandsættelsen af to bruskarokke Snitværker, hvis Stafferinger er prægede af den senere Baroks Forkærlighed for Marmor og Stenfarver, et Præsteepitafium fra 1681 i *Beder K.* ved Aarhus, hvor det karakterfulde Portræt-maleri dog selvfølgelig konserveredes, samt den 1684 af en Peder Jensen-Lærling skaarne, rige Altertavle i *Bowling K.* ved Lemvig, hvor der desuden restaureredes en noget ældre Prædikestol i Egnens enkle Renæssancestil (samt et sentmiddelalderligt Krucifix)³⁾. Malerier fra 17.—18. Aarh. er desuden konserverede for *Børglum, Hesselager, Hjortshøj* og *Randers Kirker*.

I flere Tilfælde har man enten af praktiske eller æstetiske Grunde valgt ikke at genfremstille den ældste Staffering, men et Farvelag fra 18. Aarh. Det gælder saaledes Altertavlen i *Fuglse*

¹⁾ Afbildet Chr. Axel Jensen: Snedkere og Billedsnidere, S. 96, som Arbejde af Odensemesteren Anders Sørensen, der sikkert har været Hans Nielsens Lærer.

²⁾ Saml. Chr. Axel Jensen, Fig. 147.

³⁾ Prædikestolens Opgangspanel var prydet med Mauresker, hvis Mønstre var udførte i hvid og graa Undermaling under grøn Lasur.

K. paa Lolland (1610), den protestantiske Fløjaltertavle i *Hundstrup* K. i Thy, der helt domineres af Malerier fra Tiden c. 1730, vistnok af Maleren Thrane, og Alterbordsforsiden i *Madum* K. ved Ringkøbing (stafferet 1785).

I en Række andre jyske Kirker *Henne*, *Herslev*, *Rødding* og *Spørring* er det 18. Aarh.'s Farver restaurerede eller konserverede af H. Munk, Holbæk, der efterhaanden har udviklet sig til Specialist paa dette særlige Omraade. Baade i *Henne* og i *Herslev* er det gotiske Altertavler, der har genvundet klædelige Farver fra 1725 og 1730.

Endelig har ogsaa Kunstmaler Johs. Malling deltaget i Kirkeinventararbejdet under Museets Tilsyn indtil hans pludselige Død 1919. Foruden et Par af de ovennævnte Krucifixrestaureringer har han opmalet de gotiske Altertavler i *Rom* og *Fjaltring* ved Lemvig samt restaureret Prædikestolen i *Græshave* paa Lolland (skaaret 1635), og særlig har han forestaaet de af Vallø Stift bekostede, omfattende Istandsættelser af Renæssanceinventaret i *Valløby* Kirke ved Køge, fremdraget smukke Intarsia'er paa Herskabsstolene og i det hele genskabt det delvis egetræsmaalede Inventars oprindelige Farvevirkning, med partiel Staffering af Egetræet¹⁾.

Under Museets Kontrol er endvidere udført en Istandsættelse af Stolestaderne i *Nørre-Nebel* Kirke ved Varde (1576). Det fra Tiden c. 1550 stammende Altertæppe i *Venge* Kirke ved Skanderborg er underkastet en haardt tiltrængt Konservering²⁾, *Ligkisteplader* er behandlede og opsatte paa Træplader for *Aistrup* Kirke i Vendsyssel, *Ringø* og *Rørup* Kirker paa Fyen, *Nørre Kongerslev* Kirke i Himmerland, *Kongsted* Kirke ved Fakse og *Vesløs* Kirke.

Før Omstøbning er følgende *Kirkeklokker* undersøgte: 1917: Uggerby (Vennebjærg H.), sentmiddelalderlig (Uldall S. 185), Aars (Aars H.), af Berendt Bodeman 1620, Tybjærg (Tybjærg H.), af J. B. Holtzmann 1750, Ydby (Refs H.), af P. P. Meilstrup 1850.

¹⁾ Om Inventaret jvfr. Chr. Axel Jensen: *Snedkere og Billedsnidere*, S. 62.

²⁾ Sml. Elna Mygdal i »Skonvirke« 1918, S. 12.

1918: Orte (Baag H.), af Lauris Jensen i Bellinge 1642, Nestved St. Peders Kirke 1843. 1919: Bjergby (Mors), 1436 (Uldall S. 105), Greensten (Middelsom H), sentmiddelalderlig, skriftløs (Uldall S. 133).

Angaaende Provinsmuseernes Forhold til Kirkeinventarets Bevaring har Nationalmuseet 1918 udsendt følgende Skrivelse til Museumsbestyrelserne:

Det er kommet til Nationalmuseets Kundskab, at flere af de i de senere Aar oprettede, lokale Museer ved direkte Forhandlinger med de paagældende Kirkers Bestyrelse eller Menighedsraad har modtaget undertiden endog et ret betydeligt Antal kirkelige Genstande (Helgenfigurer, Relieffer o.l.). Museet maa i den Anledning henlede den højtærede Bestyrelses Opmærksomhed paa, at de paagældende Kirkebestyrelser har været uberettigede til paa egen Haand at deponere, endsige bortskænke slige Sager, da i Henhold til Cirkulære af 15. August 1882 fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet *ingen Genstand af historisk Betydning maa fjernes fra Kirkerne uden med Ministeriets (nu Kirkeministeriets) Tilladelse*. Mulige Anmodninger om Deponering maa derfor fremsendes til Ministeriet ad rent tjenstlig Vej gennem Præst, Provst og Stiftsøvrighed eller gennem Nationalmuseet, hvem Sagen altid vil blive forelagt af Ministeriet. For at spare alle Parter for overflødige Henvendelser skal Museet fremhæve, at Kirkeinventaret i saa vid Udstrækning som muligt bør forblive i Kirken, og at dets Anbefaling derfor ikke vil kunne ventes, medmindre vedkommende Inventargenstand er af en saadan Beskaffenhed, at den vil tage Skade ved fortsat Forbliven i Kirken, ikke egner sig til at restaureres og genopstilles i Kirken eller af andre Grunde ønskes fjernet fra denne. Ligeledes maa Museet kunne tage Stilling over for Spørgsmaalet om de enkelte Provinsmuseers Brandsikkerhed og andre Forhold, og det kan ikke give Afkald paa sin hævdvundne Forret til Genstande, der paa en eller anden Maade har særlig Betydning for dets egne Samlinger.

Da Museet føler sig overbevist om, at der fra begge Sider

er blevet handlet i god Tro, vil der fra dets Side i *Almindelighed* intet blive foretaget ved de hidtil skete Deponeringer, hvorimod fremtidige Tilfælde af denne Art vil blive indberettede til Kirkeministeriet.

ANMELDELSER.

TISVILDE OG OMEGN.

HANS OLRIK: *Tisvilde og Omegn*. Historisk Oversigt og praktisk Vejledning (H. Hagerups Forlag 1920).

I vore Nabolande er man begyndt at udsætte Præmier for topografisk-historiske Skrifter, der kan tjene den lokale Forsker til Mønster for, hvorledes saadanne Undersøgelser bør drives. »Dansk historisk Fællesforening«s nys afgaaede Formand har aabenbart som en Slags Testamente villet give Medlemmerne en saadan Prøve i sin lille Rejsefører, og forhaabentlig vil de vide at paaskønne denne Gave. Prof. Olrik, der er nøje knyttet til Tisvildeegnen og i mange Aar har syslet med dens Historie, har fortsat og uddybet de Studier, som han i 1906 fremlagde i Frederiksborg Amts hist. Aarbog, og Resultatet er blevet det smukkeste lille Skrift, hvori en Række Gengivelser af Kunst og Landskabsbilleder — man har her ogsaa flere Gange Lejlighed til at glæde sig over at møde et bekendt Ansigt i de skønneste Naturomgivelser! — forener sig med en Tekst, der i lige Grad præges af kyndig og rolig Forskning og af betydelig, paa sine Steder endog poetisk, Fremstillingsevne.

Hvad er Aarsagen til, at blandt Danmarks mange hellige Kilder netop Tisvilde har vundet en Folkekærlighed, der bidrager til at stille alle de andre i Skygge? Det er ikke, fordi der her udviklede sig nogen særlig ejendommelig Kildedyrkelse, noget Ritual (hvis det maa tillades at bruge dette Udtryk), der er væsensforskelligt fra, hvad vi træffer saa mange andre Steder. Rejsen langvejsfra til Kilden, Drikken af Vældet, Procubationen paa Graven Natten igennem og Ofringen til Tak for Helbredelsen, det er fælles Træk for megen Kildedyrkelse andet Steds, og det er paavist, at vi møder beslægtede Træk helt tilbage i det gamle Hellas (ved Asklepiosdyrkelsen i Epidauros o. l.). Naar Tisvilde har vundet en saa fast Plads i det danske Folks Bevidsthed, hænger dette formodentlig sammen med den Ramme, hvori dette Billede er indfattet. Strandlandskabets store Linjer